

Bu Sayıda

1980'lerin sonundan itibaren dünya çapında ulus-devletin bittiği gürültüsü koptuğunda devlet aygıtı ve geleneksel bürokrasiye dair temelde iki şeye vurgu yapılıyordu: Küreselleşme ve bölgeselleşme dinamikleri ulus-devletlerin egemenliklerini ve sınırlarını belirsizleştirmektedir. Doludizgin ilerleyen küreselleşme süreci devlet aygıtının, daha doğrudan söylenirse kamu yönetiminin kural koyma ve düzenleme yapma yetkilerini aşındırmaktadır. Bu iddialara ilişkin tartışmalar 1990'ların sonundan itibaren devlet aygıtının "itibarının iade edilmesi" ile sonuçlandı. Özellikle bahsettiğimiz ikinci alan yani kamu politikaları üzerinden gidilirse devletin düzenleyiciliğinin önemi büyük ölçüde ortaya çıkmıştı. Kamu politikalarına ilişkin bu dönüşümün analizinde ise sermaye birikiminin gerekliliklerinin ve devlet-sermaye ilişkilerinin bu süreçler üzerindeki belirleyici etkisinin piyasalaştırma sürecinden en çok bahsedildiğinde bile ele alınmaması ya da yüzeysel bir biçimde tartışılması en büyük eksiklik olarak karşımıza çıktı. Bu dönüşümün ele alındığı başta kamu yönetimi olmak üzere siyaset bilimi, iktisat, maliye gibi akademik disiplinler içinden gelen çalışmalar ya var olanı ya da dönüşmekte olanı meşrulaştırma hatta yüceltme yönünde –bazen niyet hiç bu olmasa da- politik çabaların bir parçası oldu. Eleştirel bir bakış ise tahmin edileceği gibi daha çok var olanın kaybı ve kaybedilenin ne derece kıymetli olduğu eksenini üzerinden geliştirdi. Bu bağlamda kamu politikalarının dönüşümünü değerlendiren muhalif bakış açısı olarak kurumsalcı analizler ön plana çıktı. Oysa kapitalizmin dönüşümü ve bu değişimin getirdiği zorunluluklar temel veri olarak ele alındığında, devlet aygıtının ve kamu politikalarının herhangi bir tarihsel uğrağını öne çıkarma çabasının son kertede muhalif bir yaklaşımın geliştirilmesine katkı sağlaması mümkün değildi.

Türkiye, hem devlet aygıtının ve kamu politikalarının dönüşümü hem de bu dönüşüm karşısında ön plana çıkan eleştirel yaklaşımların kurumsalcı analizler üzerinden gelişmesi açısından dünya çapındaki bu eğilimlerden azade değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin neoliberal küreselleşme sürecine eklenmesi bağlamında devlet aygıtında ve kamu politikalarında yaşanan dönüşümün çeşitli boyutlarının Marksist bir bakış açısıyla incelenmesi bir gereklilik olarak durmaktadır. Dergimizin 2003 yılında "Düzenlemeden Yeniden Düzenlemeye: Türkiye'de Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Devletin Değişen Rolü" başlıklı dosya konusu ile hazırladığı 9. sayısı bu yöndeki çabaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aradan geçen on yıllık sürede ise AKP iktidarı ile bir yandan neoliberal ve muhafazakar yeni bir rejim inşasının temelleri atılmış, diğer yandan Türkiye kapitalizminin uluslararası sermaye birikim sürecine eklenmesi ve birikim sürecinin gereklilikleri doğrultusunda devlet aygıtının dönüşümü açısından farklı bir evreye girilmiştir. Bu yeni dönemin getirdiği farklı dinamikler neoliberal hegemonyanın devlet ve toplumsal ilişkiler üzerinde kuruluşu sürecinde sermayenin yöneldiği yeni stratejiler, bu yönelişin kamu politikalarına ve kurumsal düzenlemelere yansımaları; devlet ve sermaye arasındaki ilişkinin değişen biçimlerine koşut olarak sermaye içi bölünme ve çelişkilerin yanı sıra devlet aygıtının çeşitli bileşenleri arasındaki bölünme ve çelişkilerin devlet biçimi üzerindeki etkileri; gerek devlet-sermaye ilişkilerinin gerekse kamu sektörü-özel sektör ilişkilerinin aldığı yeni biçimler şeklinde kendini göstermektedir. AKP döneminin sözü geçen "yenilikleri", sürecin dünü, bugünü ve yarını açısından yeni değerlendirmelerin yapılmasını da zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Praksis'in elinizde tuttuğunuz sayısı Marksist bir çerçevede kamu politikalarının dönüşümünü irdelemeyi ve bu bağlamda kurumsalcı analizlerden farklı bir muhalif bakış açısı geliştirmeyi amaç edinen yazılardan oluşuyor.

Sayımızın ilk yazısı Ümit Akçay'a ait. Akçay'ın "Sermayenin Uluslararasılaşması ve Devletin Dönüşü-

mü: Teknokratik Otoriterizmin Yükselişi” başlıklı yazısı, küreselleşme ve devlet başlığı altında uzunca bir süredir yapılan tartışmaları Marksist bir perspektiften inceliyor. Akçay, öncelikle devletin dönüşümünün anlamlandırılması amacıyla geliştirilen neoliberal, kurumsalcı ve ulus-ötesi sınıf analizlerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapıyor. Poulantzas’ın analitik çerçevesini kullanarak süreci devlet, sınıflar ve sermaye birikimi arasındaki iç içe geçmiş ve dinamik ilişkiler ağıнын analiziyle açıklamaya yönelik Akçay, bu yönde, özellikle içsel dinamiklere dikkat çekerek, sermayenin uluslararasılaşması ve devletin dönüşümü sürecinin aktif bir öznesi olarak “içsel burjuvazi” kavramının kullanılmasını öneriyor. Karar alma süreçlerinin teknileştirilmesi, apolitizasyon, siyaset alanının daralması ve otoriterizm eğilimlerini dönüşüm sürecinin önemli parçaları olarak ele alan yazar, dönüşümün muhtemel doğrultusunun “teknokratik otoriterizm” olarak gerçekleşebileceğine işaret ediyor.

Akçay’ın yazısını Melehat Kutun Gürgen tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikalarının Uygulanması Sürecinde Bir Yönetim Stratejisi Olarak Apolitizasyon ve Depolitizasyon” başlıklı çalışma izliyor. Gürgen 1980’den bu yana neoliberal hegemonyanın devlet ve toplumsal ilişkiler üzerinde kuruluşu sürecinde sermayenin ve siyasi iktidarların (özellikle ANAP ve AKP) hangi stratejilere yöneldiğini; bu yönelişin kamu siyasalarına ve kurumsal düzenlemelere nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önemli bir tartışma yürütüyor. Yazı toplumun politizasyonunun siyasal istikrarsızlığa, bunun da ekonomik krizlere neden olduğu yönündeki hâkim liberal söylemin, ekonomi ve siyaset alanları arasında varsaydığı katı ikiliğe, yani ekonomi politikalarının toplumsal çatışmanın konusu olmaktan çıkarılarak siyasal alanla ilişkisizmiş gibi teknik bir düzeye çekilmesine dikkat çekiyor. Devleti ekonomik alan ve sınıf ilişkileri temelinden ziyade siyasal sistemin istikrarının sürdürülmesindeki işlevleriyle açıklayan Weberyen yaklaşımın etkisindeki bu analizlere eleştirel bir perspektiften yaklaşan Kutun, toplumsal ilişkilerin bütünsel ve ilişkisel kavranmasının ekonomi-politik/toplumsal ve ideolojik dolayımın birlikte analizi ile mümkün olacağını gözler önüne seriyor. Böylece, hem siyasal alanın özerkliği noktasında yoğunlaşan hem de sınıf kavramını analizlerinde ikincil düzeye çeken ya da tamamen çıkaran çalışmaların sorunlu yanlarına işaret edilerek, dönüşüm politikalarının açıklanmasında yaygınlıkla kullanılan ikili kavramsallaştırmaların, bu politikaların meşruiyetinde nasıl bir ideolojik işlev üstlendiği ortaya konuluyor.

İzleyen üç yazı, sermaye birikim süreci ve sermayedarların toplumsal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü, kapitalizmin bir sistem olarak tüm toplumu nasıl içine alarak genişlediği sorularına Türkiye’de özelleştirmeler, devletin düzenleyici politikaları ve neoliberal reformların kurumsallaşma süreci bağlamında yanıt üretmeye çalışıyor.

Sözü geçen yazılardan ilki olan Merih Angın ve Pınar Bedirhanoğlu’nun birlikte kaleme aldığı yazı, “AKP Döneminde Türkiye’de Büyük Ölçekli Özelleştirmeler ve Devletin Dönüşümü” başlığını taşıyor. Angın ve Bedirhanoğlu, AKP döneminde Türkiye’de gerçekleştirilen büyük ölçekli özelleştirmelerin (PETKİM, Türk Telekom, ERDEMİR ve TÜPRAŞ gibi) eleştirel bir çözümlemesini yaparak, bu süreçte izlenen özgül siyasi politika ve stratejilerin devletin neoliberal dönüşümü açısından anlamını tartışıyor. Yazıda bu tür büyük ve kritik devlet şirketlerinin özelleştirilmesi süreçlerinin, özellikle kamusal görünürlükleri nedeniyle, hem sermaye hem de iktidar açısından farklı düzeylerde ideolojik yeniden üretim imkânları yarattığı ileri sürülerek, AKP’nin bu satışları neoliberal siyasi rüştünü ispat etmek amacıyla etkili bir şekilde kullandığının altı çiziliyor. Yazarlar, kamu politikaları açısından, Türkiye’de neoliberal dönemde özelleştirme sürecinin ana hatlarını vererek, 1990’ların ortasına kadar yasal düzenleme olmamasının getirdiği eksiklikler ve Anayasa Mahkemesi’nin iptalleriyle sürecin sürekli sekteye uğradığını; 1994 ve 1997/8 krizlerinin ardından IMF’yle kurulan stand-by ilişkileri bağlamında Özelleştirme Kanunu’nun çıkartılması ve Anayasa maddelerinde gerekli değişikliklerin yapılmasıyla önemli bir dönemecin alındığını; bu alanda net bir iradenin ortaya çıkmasının ise 2001 krizinin “düzen kurucu şiddetinin” yaşanmasıyla mümkün olduğunu ileri sürüyor. Yazarların özelleştirme sü-

reçlerinde devletin edindiği “tüccar” niteliğine vurgu yapmaları ise okuyuculara son dönem kamu reformlarındaki politik dalgalanmaları anlamak ve açıklamak açısından önemli ipuçları sunuyor.

Angın ve Bedirhançoğlu’nu izleyen ikinci yazı “Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörü ve İdari Yapısına İlişkin Düşünceler” başlığını taşıyor. Sırrı Emrah Üçer’in kaleminden çıkan bu yazıda sermayenin dünya çapında telekomünikasyon sektörüne yönelmesi ve geri çekilmesi ile değişen kurumsal çerçeve arasındaki ilişkiye dikkat çekiliyor ve sektörde oluşan piyasaların sürekliliğinin sağlanmasında devletin önemli bir rol oynadığı ortaya konuluyor. Türkiye’de düzenleyici kurumların ortaya çıkmasıyla sonuçlanan idari reform süreçlerini bu çerçevede inceleyen Üçer, hem anaakım yaklaşımlarda düzenleyici devlet gereksiniminin nasıl temellendirildiğini hem de bu yaklaşımlara karşı geliştirilen eleştirel analizleri Türkiye’deki yansımalarıyla birlikte ayrıntılı bir biçimde tartışıyor. Telekomünikasyon sektöründeki düzenleyici politikaların, sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanmasına yönelik girişimlerin önemli bir ayağını oluşturduğunu ileri süren yazar, sermaye birikiminin içine düştüğü krizlerin hem coğrafi hem de sektörel yayılımla sonuçlandığını; bu süreçte bir yandan telekomünikasyon metalarının ve sabit-mobil telefon ve çeşitli internet hizmetlerinin oluşturduğu dev piyasaların kapitalizmin ciğerlerini doldurup boşaltma işlevini gördüğünü; diğer yandan da kapitalizmin coğrafi yayılımının ve dünya çapında yürütülen girişimlerin koordinasyonunun sağlanmasında telekomünikasyon sektörünün en temel alt yapıyı sağladığını ortaya koyuyor. Sermayenin telekomünikasyon alanına yönelmesi ve geri çekilmesini, sermaye gruplarının bu sektördeki yatırım miktarları ve özelleştirme verileri üzerinden gösteren Üçer, söz konusu alana yönelme ve geri çekilişi Harvey’in “zamansal ve mekânsal çözümler” kavramlarını kullanarak analiz ediyor. Bu çerçevede Türkiye’de telekomünikasyon sektörünün sermaye gruplarına açılması, Türk Telekom’un özelleştirilmesi ve düzenleyici reformlar üzerine Üçer’in yürüttüğü tartışma, AKP döneminde devlet-sermaye ilişkilerinin değişen boyutlarına ilişkin çıkarımlarda bulunmamıza olanak sağlıyor.

Mustafa Eberliköse’nin “Enerji Sektörünün Dönüşümü ve HES Sürecinde Birikim, Devlet ve Sınıflar” başlıklı yazısında ise sermaye birikim süreci ve sermayedarların toplumsal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü sorusuna verilecek yanıtın, bir sistem olarak kapitalizmin bitmiş bir süreç olmasında değil, farklılıklar yaratarak genişleyen ve bu doğrultuda derinleşmeyi sürdüren bir dinamizme sahip olmasında aranması gerektiği ileri sürülüyor. Bu bağlamda yazıda, Türkiye’de enerji alanındaki dönüşümün açığa çıkardığı yeni pratikler ve bu pratikler içinde özel bir yeri olan Hidroelektrik Santralleri (HES’ler), kapitalizmin bir sistem olarak tüm toplumu nasıl içine alarak genişlediğinin ilginç bir örneği olarak inceleniyor. Yazıda 1980’li yıllarda korumacı-devletçi dönemin kurumlarını ve piyasalaşma önündeki engelleri ortadan kaldıran neoliberal reformların 2000’li yıllarda kurumsallaşmasını nasıl tamamladığı enerji sektörü üzerinden gösteriliyor. Sermaye birikim sürecinin 2000’li yılların başından itibaren yeni bir aşamaya girdiğini ve üretken sermayeye dayalı birikimin daha belirleyici hale geldiğini ileri süren Eberliköse, bu süreçte enerji sektörünün sermayedarlar için hem yeni bir değerlendirme alanı olarak, hem de üretken sermaye oluşumunun temel girdilerinden biri olarak ön plana çıktığını; HES üretim lisansı alma aşamasından kurulum sürecine kadar sermayedarların gösterdiği eğilimlerin ve aldıkları kararların, birikim sürecinin toplumsal bir ilişki ağına dönüştüğünün göstergesi olarak ele alınması gerektiğinin altını çiziyor.

İzleyen iki yazı AKP iktidarı döneminde sağlıkta dönüşüm programına farklı noktalardan odaklanıyor. “Herkes İçin Sağlıktan Paran Kadar Sağlığa: Türkiye’de Sağlık Politikalarının Neoliberal Dönüşümü” başlıklı yazısıyla Ecehan Balta, AKP hükümetinin 2003 yılında açıkladığı Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın, 1980’lerden itibaren tüm dünyada hayata geçirilmeye başlayan neoliberal yapısal uyum politikaları çerçevesinde, sermayeye bir ilksel birikim yaratmak (mülksüzleştirerek el koyma süreci) amacına hizmet ettiğini ileri sürüyor. Bu bağlamda yazıda, sosyal politikadan anti-sosyal politikaya geçişin Türkiye’deki başlıca göstergelerinden biri olan sağlık alanında yaşanan dönüşümün

belli başlı kurumsal düzenlemeleri tartışılıyor. Balta, ayrıca, sağlık kavramının en geniş haliyle tartışılması gerektiği tespitinden hareketle, sağlığın temel bir belirleyici olan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı üzerinde durarak içme suyunun özelleştirildiği, barınma olanaklarının gün geçtikçe kısıtlandığı, atmosferin kirlendiği ve küresel iklim değişikliklerinin belirleyici olduğu bir ortamda, sağlığın zaten mutlak bir hak olmaktan çoktan çıkmış ve geri kazanılması için çok boyutlu olarak mücadele edilmesi gereken bir talep haline geldiğini ileri sürüyor.

Ali Serkan Mercan "Türkiye'de Sağlık Sisteminin Neoliberal Yeniden Yapılandırılma Sürecinde Kamu İlaç Politikaları: Devlet Müdahalesinin Değişen Biçimleri" başlığını taşıyan, sosyal güvenlik harcamalarının ikinci büyük kalemini oluşturan ilaç harcamalarından yola çıkarak son dönem kamu politikalarını incelediği makalesinde, yine AKP döneminde uygulanan Sağlıkta Dönüşüm Programı üzerine odaklanıyor. Yazıda, insanların yaşamına birebir dokunan alanların başında gelen devletin ilaç alım politikaları ele alınırken, sorun hem tarihsel hem de teorik bir bağlamda irdeleniyor. Mercan, son yıllarda ilaç piyasasına yapılan müdahalenin, devletin neoliberal minimal devlet anlayışından bir sapma gibi görülemeyeceğini, bunun sadece "daha az devlet, daha fazla piyasa" şeklindeki neoliberal politikaların sürdürülemezliğinin bir kanıtı olduğunu etkileyici bir biçimde gösteriyor. Bu çerçevede yazıda, devletin ilaç alanında fiyatlandırma ve geri ödeme politikaları ile sürdürülen doğrudan müdahalelerinin, çoğu zaman yönetim uygulamaları içinde piyasa aktörlerinin şikayetlerine neden olsa da, bütçe açıklarını kapatma ve uluslararası piyasalara eklenme işlevleri açısından, neoliberal politikalarla çelişmeyen aksine onu güçlendiren içeriği etkileyici bir biçimde vurgulanıyor. Makalenin ampirik olarak zenginleştirilmiş verilere dayanması da yazarın öne sürdüğü savların güçlüğünün bir kanıtı olarak karşımıza çıkıyor. Mercan ayrıca "global bütçe" uygulamalarının devlet-sermaye ilişkilerinin yeniden tanımlanmasındaki rolünü göstererek, bir yandan dönüşümün sadece piyasadan kaynaklanmadığını gösteriyor, diğer yandan neoliberal dönemde devletin kamu politikası araçlarını tümüyle elinden çıkarmadığını belirtirken, bunun sınırlarını da ortaya koyuyor.

"Sosyal Politika ve Emek Piyasası Politikaları İncelemelerinde Ana Akım Yaklaşım Olarak Yeni Kurumsalcılık(lar): 2000'lerde Yunanistan, İspanya ve Türkiye'de İstihdam Politikalarında Dönüşüm" başlıklı yazıyı kaleme alan Sümercan Bozkurt ise devlet-sermaye ilişkilerinin aldığı yeni biçimi Marksist bir çerçeveden kurumsal analizlerle hesaplaşarak yürütüyor. Son dönemde sosyal politika ve emek piyasası politikalarına ilişkin tartışmalarda ön plana çıkan yeni kurumsalci yaklaşımların, ana akım yaklaşımlar ve politikalarla örtüşen yönlerinin tartışıldığı yazı, esas itibarıyla istihdam politikalarına yoğunlaşıyor ve 2000'li yıllarda Türkiye, İspanya ve Yunanistan'da hayata geçirilen istihdam politikalarını ve bu politikadaki ortak eğilimleri eleştirel bir çerçevede analiz ediyor. Bozkurt bu eğilimlerin temel belirleyenin, özgül tarihsel bir sistem olarak kapitalizmi ve kapitalist dönüşümleri ihmal eden, sınıfsal ilişkileri büyük ölçüde dışlayan, toplumsal gerçekliği anlama ve anlamlandırmada kurumlara açıklayıcı güç atfeden ana akım politikalar ve bu yaklaşımlara eşlik eden betimsel olarak zengin fakat analitik bakımdan sınırlı çalışmalar ortaya koyan yeni kurumsalci yaklaşımlar olduğunu son derece bütünlüklü bir biçimde ortaya koyuyor. Üç örnek ülke özelinde istihdam politikalarının 2000'li yıllarda geçirdiği dönüşümleri tarihsel materyalist bir perspektiften yola çıkarak derinlemesine analiz eden Bozkurt, tarihsel süreç içinde şekillenen sınıf ilişkilerinin bu özgül bağlamlardaki seyrine yönelik çalışmalar için önemli bir çerçeve sunuyor.

Funda Hülagü, "Burjuva Devlet Formundan Kaçış Yöntemi Olarak Neoliberal Polis Reformu: Türkiye Örneği" başlığını taşıyan, neoliberal dönüşümün kamu yönetimindeki önemli ayaklarından olan neoliberal polis reformunu incelediği makalesinde, öncelikle reformu anlamak için polis aygıtı ile devlet arasındaki ilişkiyi çözümlenmek gerektiğini belirtiyor. Konuyla ilgili teorik bir tartışma geliştirmeye çalışan yazar, Marksist kapitalist devlet tartışmalarında, burjuva devletin rıza uygulamaları üzerinde çokça durulduğu halde zor uygulamaları yeterince ele alınmadığını belirtiyor. Bu çerçevede devlet aygıtının zor ilişkisinin sınıf temelli bir çözümlenmesini yapmaya girişen Hülagü, böylelikle neoliberal

değişim dalgasının şampiyonu olarak kabul edilen polis aygıtındaki reformun arkasındaki mantığa ve niteliklerine işaret etmeye çalışıyor. Bir başka deyişle, polis reformunun burjuva devletini ve onunla birlikte modern siyasal alanı açıklayan bir olgu olarak ele alındığı makalede, ayrıca polis aygıtının değişimi nasıl kavradığı üzerinde de duruluyor. Bu konuda, özellikle polis teşkilatının içinden yeni kuşak polis akademisyenlerin ve üst düzey görevlilerin yazdıklarına başvurulması da ampirik ve söylemsel açıdan makaleyi güçlü kılan bir unsur olarak karşımıza çıkıyor. Hülal, ayrıca polisin Türkiye’de kendisini nasıl bir sivil toplum aygıtı olarak kurguladığını Toplum Destekli Polislik uygulaması üzerinden gösterirken, polis reformunun sermayenin toplum üzerindeki egemenliğini yeniden kurması ve hakimiyetini tesis etmesi açısından işlevini bir kez daha vurguluyor.

Dosyamızın son yazısını, alternatif kamusal sorununa ve alternatif kamusalığa geçiş odaklanan çalışmalar için ufuk açıcı teorik bir tartışma yürüten Koray Yılmaz’ın “Alternatif Kamusalın Politik Ekonomisi: Teorik Bir Tartışma ‘Genel Olarak Sermaye’den ‘Genel Olarak Birliğe’” başlıklı çalışmasına ayır- dık. Yılmaz Türkiye’de özellikle son dönemde yeniden gündeme gelen alternatif kamusal olgusuna odaklanıyor ve bu olguyu eleştirel politik iktisat çerçevesinden tartışmaya açıyor. Yazar alternatif kamusal tartışmasını, kapitalist nitelikli kamusalın ekonomi politığıne genel karakterini veren dinamiklerin eleştirisi bağlamında yürütüyor. Bu bağlamda, hem kamuyu farklılık, demokrasi, katılım, tartışma alanı gibi kavramlar temelinde kamusal alana indirgeyen yaklaşımlara hem de kamuyu sadece devletin çeşitli alanlardaki politikaları bağlamında tartışan yaklaşımlara sağlam ve kapsayıcı bir eleştiri sunuyor. Günümüzde kamusal olanın, sermaye ilişkisi bağlamında gerçeklik kazanan bir varoluşa sahip olduğu düşüncesinden hareket eden Yılmaz, kamu-kamusal olan ve kamusal alan kavramlarını ve bunlar arasındaki ayrımları ortaya koyduktan sonra bu tespitlerini Marx’ın “genel olarak sermaye” kavramından hareketle doğrulamaya yöneliyor. Bu tartışmayı genel olarak sermayenin temsilcisi olarak nitelenen “bireysel sermaye” kavramı üzerinden somutlaştıran yazar bireysel sermayenin bir formu olan anonim şirketlere odaklanıyor. Bu noktada “genel olarak sermayeden”, “genel olarak birliğe” geçişini işaret ederek önemli bir tartışmanın temel çerçevesini sunan Yılmaz’a göre bu geçişin anlamı, emek gücünün değişir sermayeye, paranın ise para sermayeye dönüşümünün sonlandırılmak zorunda olduğudur. Yazıda Pierre-Joseph Proudhon ve Marx’tan hareketle “birlik”, alternatif bir kamusal geçişin en önemli formu ya da “karşıt kamusal alanın” en gelişkin bir biçimi olarak tartışılırken; “genel olarak birlik”, alternatif bir kamusalın kendisi olarak ele alınıyor.

Pek çok sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da bir kitap eleştirisi yer alıyor: Ayşe Cebeci’nin Bilmediğimiz Kapitalizm: Gizli Elin Kurumsallaşması YÖİKK isimli kitabını tanıtan Ahmet Zaifer, toplumsal gerçekliği incelemenin ve etrafımızda olup biten değişimi anlamlandırabilmenin ilişkilerin, yapıların ve aktörlerin hem çokluğu hem de iç içe geçmiş olmaları nedeniyle zorlu bir süreç olduğunu, Cebeci’nin çalışmasının ise bu zorluğun üstesinden hakkıyla geldiğini vurguluyor. Kitabın ayrıntılarına girmeden önce dünyada ve Türkiye’de son dönemde yaşanan yoğun ve kesintisiz reform sürecini analiz eden anaakım ve eleştirel çalışmaların birçoğunun yüzeysel ve tekyönlü olduğunu ortaya koyan Zaifer, özellikle hakim analizlerde farklı süreçler, ilişkiler ve özneler arasındaki içsel bağlantının ya kurulmadığını ya da gerçeklikten kopuk ele alınmaları nedeniyle yaşanan değişimin ve aktörlerin kavranmadığını vurguluyor. Yazar, buna karşın Cebeci’nin devlet/kamu yönetimi reform sürecinin tam ortasında yer alan ve süreci hem inşa eden hem de süreçte inşa edilen YÖİKK’i inceleme odağına alarak, hem sermaye ve devlet arasındaki ilişkilerin aldığı yeni biçimi hem de toplumsal ilişkilerin tümünü yani “bilmediğimiz kapitalizmi” derinlemesine incelediğini belirtiyor. Kitabın mevcut reform analizlerinden en temel farkının diyalektik yöntemle başvurması olduğunun altını çizen Zaifer, Cebeci’nin son dönemde yaşanan topyekun değişimin kavranabilmesi ve gerçekliğin tespiti için önemli bir alternatif çerçeve sunduğunu vurguluyor.

mü: Teknokratik Otoriterizmin Yükselişi” başlıklı yazısı, küreselleşme ve devlet başlığı altında uzunca bir süredir yapılan tartışmaları Marksist bir perspektiften inceliyor. Akçay, öncelikle devletin dönüşümünün anlamlandırılması amacıyla geliştirilen neoliberal, kurumsalcı ve ulus-ötesi sınıf analizlerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapıyor. Poulantzas’ın analitik çerçevesini kullanarak süreci devlet, sınıflar ve sermaye birikimi arasındaki iç içe geçmiş ve dinamik ilişkiler ağının analiziyle açıklamaya yönelik Akçay, bu yönde, özellikle içsel dinamiklere dikkat çekerek, sermayenin uluslararasılaşması ve devletin dönüşümü sürecinin aktif bir öznesi olarak “içsel burjuvazi” kavramının kullanılmasını öneriyor. Karar alma süreçlerinin tekniğeleştirilmesi, apolitizasyon, siyaset alanının daralması ve otoriterizm eğilimlerini dönüşüm sürecinin önemli parçaları olarak ele alan yazar, dönüşümün muhtemel doğrultusunun “teknokratik otoriterizm” olarak gerçekleşebileceğine işaret ediyor.

Akçay’ın yazısını Melehat Kutun Gürgen tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikalarının Uygulanması Sürecinde Bir Yönetim Stratejisi Olarak Apolitizasyon ve Depolitizasyon” başlıklı çalışma izliyor. Gürgen 1980’den bu yana neoliberal hegemonyanın devlet ve toplumsal ilişkiler üzerinde kuruluşu sürecinde sermayenin ve siyasi iktidarların (özellikle ANAP ve AKP) hangi stratejilere yöneldiğini; bu yönelişin kamu siyasalarına ve kurumsal düzenlemelere nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önemli bir tartışma yürütüyor. Yazı toplumun politizasyonunun siyasal istikrarsızlığa, bunun da ekonomik krizlere neden olduğu yönündeki hâkim liberal söylemin, ekonomi ve siyaset alanları arasında varsaydığı katı ikiliğe, yani ekonomi politikalarının toplumsal çatışmanın konusu olmaktan çıkarılarak siyasal alanla ilişkisizmiş gibi teknik bir düzeye çekilmesine dikkat çekiyor. Devleti ekonomik alan ve sınıf ilişkileri temelinden ziyade siyasal sistemin istikrarının sürdürülmesindeki işlevleriyle açıklayan Weberyen yaklaşımın etkisindeki bu analizlere eleştirel bir perspektiften yaklaşan Kutun, toplumsal ilişkilerin bütünsel ve ilişkisel kavranmasının ekonomi-politik/toplumsal ve ideolojik dolayımın birlikte analizi ile mümkün olacağını gözler önüne seriyor. Böylece, hem siyasal alanın özerkliği noktasında yoğunlaşan hem de sınıf kavramını analizlerinde ikincil düzeye çeken ya da tamamen çıkaran çalışmaların sorunlu yanlarına işaret edilerek, dönüşüm politikalarının açıklanmasında yaygınlıkla kullanılan ikili kavramsallaştırmaların, bu politikaların meşruiyetinde nasıl bir ideolojik işlev üstlendiği ortaya konuluyor.

İzleyen üç yazı, sermaye birikim süreci ve sermayedarların toplumsal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü, kapitalizmin bir sistem olarak tüm toplumu nasıl içine alarak genişlediği sorularına Türkiye’de özelleştirmeler, devletin düzenleyici politikaları ve neoliberal reformların kurumsallaşma süreci bağlamında yanıt üretmeye çalışıyor.

Sözü geçen yazılardan ilki olan Merih Angın ve Pınar Bedirhanoğlu’nun birlikte kaleme aldığı yazı, “AKP Döneminde Türkiye’de Büyük Ölçekli Özelleştirmeler ve Devletin Dönüşümü” başlığını taşıyor. Angın ve Bedirhanoğlu, AKP döneminde Türkiye’de gerçekleştirilen büyük ölçekli özelleştirmelerin (PETKİM, Türk Telekom, ERDEMİR ve TÜPRAŞ gibi) eleştirel bir çözümlemesini yaparak, bu süreçte izlenen özgül siyasi politika ve stratejilerin devletin neoliberal dönüşümü açısından anlamını tartışıyor. Yazıda bu tür büyük ve kritik devlet şirketlerinin özelleştirilmesi süreçlerinin, özellikle kamusal görünürlükleri nedeniyle, hem sermaye hem de iktidar açısından farklı düzeylerde ideolojik yeniden üretim imkânları yarattığı ileri sürülerek, AKP’nin bu satışları neoliberal siyasi rüştünü ispat etmek amacıyla etkili bir şekilde kullandığının altı çiziliyor. Yazarlar, kamu politikaları açısından, Türkiye’de neoliberal dönemde özelleştirme sürecinin ana hatlarını vererek, 1990’ların ortasına kadar yasal düzenleme olmamasının getirdiği eksiklikler ve Anayasa Mahkemesi’nin iptalleriyle sürecin sürekli sekteye uğradığını; 1994 ve 1997/8 krizlerinin ardından IMF’yle kurulan stand-by ilişkileri bağlamında Özelleştirme Kanunu’nun çıkartılması ve Anayasa maddelerinde gerekli değişikliklerin yapılmasıyla önemli bir dönemecin alındığını; bu alanda net bir iradenin ortaya çıkmasının ise 2001 krizinin “düzen kurucu şiddetinin” yaşanmasıyla mümkün olduğunu ileri sürüyor. Yazarların özelleştirme sü-

reçlerinde devletin edindiği “tüccar” niteliğine vurgu yapmaları ise okuyuculara son dönem kamu reformlarındaki politik dalgalanmaları anlamak ve açıklamak açısından önemli ipuçları sunuyor.

Angın ve Bedirhanoglu’nu izleyen ikinci yazı “Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörü ve İdari Yapısına İlişkin Düşünceler” başlığını taşıyor. Sırrı Emrah Üçer’in kaleminden çıkan bu yazıda sermayenin dünya çapında telekomünikasyon sektörüne yönelmesi ve geri çekilmesi ile değişen kurumsal çerçeve arasındaki ilişkiye dikkat çekiliyor ve sektörde oluşan piyasaların sürekliliğinin sağlanmasında devletin önemli bir rol oynadığı ortaya konuluyor. Türkiye’de düzenleyici kurumların ortaya çıkmasıyla sonuçlanan idari reform süreçlerini bu çerçevede inceleyen Üçer, hem anaakım yaklaşımlarda düzenleyici devlet gereksiniminin nasıl temellendirildiğini hem de bu yaklaşımlara karşı geliştirilen eleştirel analizleri Türkiye’deki yansımalarıyla birlikte ayrıntılı bir biçimde tartışıyor. Telekomünikasyon sektöründeki düzenleyici politikaların, sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanmasına yönelik girişimlerin önemli bir ayağını oluşturduğunu ileri süren yazar, sermaye birikiminin içine düştüğü krizlerin hem coğrafi hem de sektörel yayılımla sonuçlandığını; bu süreçte bir yandan telekomünikasyon metalarının ve sabit-mobil telefon ve çeşitli internet hizmetlerinin oluşturduğu dev piyasaların kapitalizmin ciğerlerini doldurup boşaltma işlevini gördüğünü; diğer yandan da kapitalizmin coğrafi yayılımının ve dünya çapında yürütülen girişimlerin koordinasyonunun sağlanmasında telekomünikasyon sektörünün en temel alt yapıyı sağladığını ortaya koyuyor. Sermayenin telekomünikasyon alanına yönelmesi ve geri çekilmesini, sermaye gruplarının bu sektördeki yatırım miktarları ve özelleştirme verileri üzerinden gösteren Üçer, söz konusu alana yönelme ve geri çekilişi Harvey’in “zamansal ve mekânsal çözümler” kavramlarını kullanarak analiz ediyor. Bu çerçevede Türkiye’de telekomünikasyon sektörünün sermaye gruplarına açılması, Türk Telekom’un özelleştirilmesi ve düzenleyici reformlar üzerine Üçer’in yürüttüğü tartışma, AKP döneminde devlet-sermaye ilişkilerinin değişen boyutlarına ilişkin çıkarımlarda bulunmamıza olanak sağlıyor.

Mustafa Eberliköse’nin “Enerji Sektörünün Dönüşümü ve HES Sürecinde Birikim, Devlet ve Sınıflar” başlıklı yazısında ise sermaye birikim süreci ve sermayedarların toplumsal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü sorusuna verilecek yanıtın, bir sistem olarak kapitalizmin bitmiş bir süreç olmasında değil, farklılıklar yaratarak genişleyen ve bu doğrultuda derinleşmeyi sürdüren bir dinamizme sahip olmasında aranması gerektiği ileri sürülüyor. Bu bağlamda yazıda, Türkiye’de enerji alanındaki dönüşümün açığa çıkardığı yeni pratikler ve bu pratikler içinde özel bir yeri olan Hidroelektrik Santralleri (HES’ler), kapitalizmin bir sistem olarak tüm toplumu nasıl içine alarak genişlediğinin ilginç bir örneği olarak inceleniyor. Yazıda 1980’li yıllarda korumacı-devletçi dönemin kurumlarını ve piyasalaşma önündeki engelleri ortadan kaldıran neoliberal reformların 2000’li yıllarda kurumsallaşmasını nasıl tamamladığı enerji sektörü üzerinden gösteriliyor. Sermaye birikim sürecinin 2000’li yılların başından itibaren yeni bir aşamaya girdiğini ve üretken sermayeye dayalı birikimin daha belirleyici hale geldiğini ileri süren Eberliköse, bu süreçte enerji sektörünün sermayedarlar için hem yeni bir değerlendirme alanı olarak, hem de üretken sermaye oluşumunun temel girdilerinden biri olarak ön plana çıktığını; HES üretim lisansı alma aşamasından kurulum sürecine kadar sermayedarların gösterdiği eğilimlerin ve aldıkları kararların, birikim sürecinin toplumsal bir ilişki ağına dönüştüğünün göstergesi olarak ele alınması gerektiğinin altını çiziyor.

İzleyen iki yazı AKP iktidarı döneminde sağlıkta dönüşüm programına farklı noktalardan odaklanıyor. “Herkes İçin Sağlıktan Paran Kadar Sağlığa: Türkiye’de Sağlık Politikalarının Neoliberal Dönüşümü” başlıklı yazısıyla Ecehan Balta, AKP hükümetinin 2003 yılında açıkladığı Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın, 1980’lerden itibaren tüm dünyada hayata geçirilmeye başlayan neoliberal yapısal uyum politikaları çerçevesinde, sermayeye bir ilksel birikim yaratmak (mülksüzleştirerek el koyma süreci) amacına hizmet ettiğini ileri sürüyor. Bu bağlamda yazıda, sosyal politikadan anti-sosyal politikaya geçişin Türkiye’deki başlıca göstergelerinden biri olan sağlık alanında yaşanan dönüşümün

belli başlı kurumsal düzenlemeleri tartışılıyor. Balta, ayrıca, sağlık kavramının en geniş haliyle tartışılması gerektiği tespitinden hareketle, sağlığın temel bir belirleyici olan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı üzerinde durarak içme suyunun özelleştirildiği, barınma olanaklarının gün geçtikçe kısıtlandığı, atmosferin kirlendiği ve küresel iklim değişikliklerinin belirleyici olduğu bir ortamda, sağlığın zaten mutlak bir hak olmaktan çoktan çıkmış ve geri kazanılması için çok boyutlu olarak mücadele edilmesi gereken bir talep haline geldiğini ileri sürüyor.

Ali Serkan Mercan "Türkiye'de Sağlık Sisteminin Neoliberal Yeniden Yapılandırılma Sürecinde Kamu İlaç Politikaları: Devlet Müdahalesinin Değişen Biçimleri" başlığını taşıyan, sosyal güvenlik harcamalarının ikinci büyük kalemini oluşturan ilaç harcamalarından yola çıkarak son dönem kamu politikalarını incelediği makalesinde, yine AKP döneminde uygulanan Sağlıkta Dönüşüm Programı üzerine odaklanıyor. Yazıda, insanların yaşamına birebir dokunan alanların başında gelen devletin ilaç alım politikaları ele alınırken, sorun hem tarihsel hem de teorik bir bağlamda irdeleniyor. Mercan, son yıllarda ilaç piyasasına yapılan müdahalenin, devletin neoliberal minimal devlet anlayışından bir sapma gibi görülemeyeceğini, bunun sadece "daha az devlet, daha fazla piyasa" şeklindeki neoliberal politikaların sürdürülemezliğinin bir kanıtı olduğunu etkileyici bir biçimde gösteriyor. Bu çerçevede yazıda, devletin ilaç alanında fiyatlandırma ve geri ödeme politikaları ile sürdürülen doğrudan müdahalelerinin, çoğu zaman yönetim uygulamaları içinde piyasa aktörlerinin şikayetlerine neden olsa da, bütçe açıklarını kapatma ve uluslararası piyasalara eklenme işlevleri açısından, neoliberal politikalarla çelişmeyen aksine onu güçlendiren içeriği etkileyici bir biçimde vurgulanıyor. Makalenin ampirik olarak zenginleştirilmiş verilere dayanması da yazarın öne sürdüğü savların güçlüğünün bir kanıtı olarak karşımıza çıkıyor. Mercan ayrıca "global bütçe" uygulamalarının devlet-sermaye ilişkilerinin yeniden tanımlanmasındaki rolünü göstererek, bir yandan dönüşümün sadece piyasadan kaynaklanmadığını gösteriyor, diğer yandan neoliberal dönemde devletin kamu politikası araçlarını tümüyle elinden çıkarmadığını belirtirken, bunun sınırlarını da ortaya koyuyor.

"Sosyal Politika ve Emek Piyasası Politikaları İncelemelerinde Ana Akım Yaklaşım Olarak Yeni Kurumsalcılık(lar): 2000'lerde Yunanistan, İspanya ve Türkiye'de İstihdam Politikalarında Dönüşüm" başlıklı yazıyı kaleme alan Sümercan Bozkurt ise devlet-sermaye ilişkilerinin aldığı yeni biçimi Marksist bir çerçeveden kurumsal analizlerle hesaplaşarak yürütüyor. Son dönemde sosyal politika ve emek piyasası politikalarına ilişkin tartışmalarda ön plana çıkan yeni kurumsalci yaklaşımların, ana akım yaklaşımlar ve politikalarla örtüşen yönlerinin tartışıldığı yazı, esas itibarıyla istihdam politikalarına yoğunlaşıyor ve 2000'li yıllarda Türkiye, İspanya ve Yunanistan'da hayata geçirilen istihdam politikalarını ve bu politikadaki ortak eğilimleri eleştirel bir çerçevede analiz ediyor. Bozkurt bu eğilimlerin temel belirleyenin, özgül tarihsel bir sistem olarak kapitalizmi ve kapitalist dönüşümleri ihmal eden, sınıfsal ilişkileri büyük ölçüde dışlayan, toplumsal gerçekliği anlama ve anlamlandırmada kurumlara açıklayıcı güç atfeden ana akım politikalar ve bu yaklaşımlara eşlik eden betimsel olarak zengin fakat analitik bakımdan sınırlı çalışmalar ortaya koyan yeni kurumsalci yaklaşımlar olduğunu son derece bütünlüklü bir biçimde ortaya koyuyor. Üç örnek ülke özelinde istihdam politikalarının 2000'li yıllarda geçirdiği dönüşümleri tarihsel materyalist bir perspektiften yola çıkarak derinlemesine analiz eden Bozkurt, tarihsel süreç içinde şekillenen sınıf ilişkilerinin bu özgül bağlamlardaki seyrine yönelik çalışmalar için önemli bir çerçeve sunuyor.

Funda Hülagü, "Burjuva Devlet Formundan Kaçış Yöntemi Olarak Neoliberal Polis Reformu: Türkiye Örneği" başlığını taşıyan, neoliberal dönüşümün kamu yönetimindeki önemli ayaklarından olan neoliberal polis reformunu incelediği makalesinde, öncelikle reformu anlamak için polis aygıtı ile devlet arasındaki ilişkiyi çözümlenmek gerektiğini belirtiyor. Konuyla ilgili teorik bir tartışma geliştirmeye çalışan yazar, Marksist kapitalist devlet tartışmalarında, burjuva devletin rıza uygulamaları üzerinde çokça durulduğu halde zor uygulamaları yeterince ele alınmadığını belirtiyor. Bu çerçevede devlet aygıtının zor ilişkisinin sınıf temelli bir çözümlenmesini yapmaya girişen Hülagü, böylelikle neoliberal

değişim dalgasının şampiyonu olarak kabul edilen polis aygıtındaki reformun arkasındaki mantığa ve niteliklerine işaret etmeye çalışıyor. Bir başka deyişle, polis reformunun burjuva devletini ve onunla birlikte modern siyasal alanı açıklayan bir olgu olarak ele alındığı makalede, ayrıca polis aygıtının değişimi nasıl kavradığı üzerinde de duruluyor. Bu konuda, özellikle polis teşkilatının içinden yeni kuşak polis akademisyenlerin ve üst düzey görevlilerin yazdıklarına başvurulması da ampirik ve söylemsel açıdan makaleyi güçlü kılan bir unsur olarak karşımıza çıkıyor. Hülal, ayrıca polisin Türkiye’de kendisini nasıl bir sivil toplum aygıtı olarak kurguladığını Toplum Destekli Polislik uygulaması üzerinden gösterirken, polis reformunun sermayenin toplum üzerindeki egemenliğini yeniden kurması ve hakimiyetini tesis etmesi açısından işlevini bir kez daha vurguluyor.

Dosyamızın son yazısını, alternatif kamusal sorununa ve alternatif kamusalığa geçişe odaklanan çalışmalar için ufuk açıcı teorik bir tartışma yürüten Koray Yılmaz’ın “Alternatif Kamusalın Politik Ekonomisi: Teorik Bir Tartışma ‘Genel Olarak Sermaye’den ‘Genel Olarak Birliğe’” başlıklı çalışmasına ayırdık. Yılmaz Türkiye’de özellikle son dönemde yeniden gündeme gelen alternatif kamusal olgusuna odaklanıyor ve bu olguyu eleştirel politik iktisat çerçevesinden tartışmaya açıyor. Yazar alternatif kamusal tartışmasını, kapitalist nitelikli kamusalın ekonomi politığına genel karakterini veren dinamiklerin eleştirisi bağlamında yürütüyor. Bu bağlamda, hem kamuyu farklılık, demokrasi, katılım, tartışma alanı gibi kavramlar temelinde kamusal alana indirgeyen yaklaşımlara hem de kamuyu sadece devletin çeşitli alanlardaki politikaları bağlamında tartışan yaklaşımlara sağlam ve kapsayıcı bir eleştiri sunuyor. Günümüzde kamusal olanın, sermaye ilişkisi bağlamında gerçeklik kazanan bir varoluşa sahip olduğu düşüncesinden hareket eden Yılmaz, kamu-kamusal olan ve kamusal alan kavramlarını ve bunlar arasındaki ayrımları ortaya koyduktan sonra bu tespitlerini Marx’ın “genel olarak sermaye” kavramından hareketle doğrulamaya yöneliyor. Bu tartışmayı genel olarak sermayenin temsilcisi olarak nitelenen “bireysel sermaye” kavramı üzerinden somutlaştıran yazar bireysel sermayenin bir formu olan anonim şirketlere odaklanıyor. Bu noktada “genel olarak sermayeden”, “genel olarak birliğe” geçişini işaret ederek önemli bir tartışmanın temel çerçevesini sunan Yılmaz’a göre bu geçişin anlamı, emek gücünün değişir sermayeye, paranın ise para sermayeye dönüşümünün sonlandırılmak zorunda olduğudur. Yazıda Pierre-Joseph Proudhon ve Marx’tan hareketle “birlik”, alternatif bir kamusal geçişin en önemli formu ya da “karşıt kamusal alanın” en gelişkin bir biçimi olarak tartışılırken; “genel olarak birlik”, alternatif bir kamusalın kendisi olarak ele alınıyor.

Pek çok sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da bir kitap eleştirisi yer alıyor: Ayşe Cebeci’nin Bilmediğimiz Kapitalizm: Gizli Elin Kurumsallaşması YÖİKK isimli kitabını tanıtan Ahmet Zaifer, toplumsal gerçekliği incelemenin ve etrafımızda olup biten değişimi anlamlandırabilmenin ilişkilerin, yapıların ve aktörlerin hem çokluğu hem de iç içe geçmiş olmaları nedeniyle zorlu bir süreç olduğunu, Cebeci’nin çalışmasının ise bu zorluğun üstesinden hakkıyla geldiğini vurguluyor. Kitabın ayrıntılarına girmeden önce dünyada ve Türkiye’de son dönemde yaşanan yoğun ve kesintisiz reform sürecini analiz eden anaakım ve eleştirel çalışmaların birçoğunun yüzeysel ve tekyönlü olduğunu ortaya koyan Zaifer, özellikle hakim analizlerde farklı süreçler, ilişkiler ve özneler arasındaki içsel bağlantının ya kurulmadığını ya da gerçeklikten kopuk ele alınmaları nedeniyle yaşanan değişimin ve aktörlerin kavranmadığını vurguluyor. Yazar, buna karşın Cebeci’nin devlet/kamu yönetimi reform sürecinin tam ortasında yer alan ve süreci hem inşa eden hem de süreçte inşa edilen YÖİKK’i inceleme odağına alarak, hem sermaye ve devlet arasındaki ilişkilerin aldığı yeni biçimi hem de toplumsal ilişkilerin tümünü yani “bilmediğimiz kapitalizmi” derinlemesine incelediğini belirtiyor. Kitabın mevcut reform analizlerinden en temel farkının diyalektik yöntemle başvurması olduğunun altını çizen Zaifer, Cebeci’nin son dönemde yaşanan topyekun değişimin kavranabilmesi ve gerçekliğin tespiti için önemli bir alternatif çerçeve sunduğunu vurguluyor.